

Deficiencies of Irans Substantial Criminal Policy in the Field of Environmental Offences In Order to Protect the Healthy Environment

ARTICLE INFO

Article Type
Analytical Review

Authors

Ehsan Bahador ¹,
Seyed Mehdi Ahmadi Mousavi ^{2*}

How to cite this article

Ehsan Bahador, Seyed Mehdi Ahmadi Mousavi, Deficiencies of Irans Substantial Criminal Policy in the Field of Environmental Offences In Order to Protect the Healthy Environment, *Journal of Islamic Life Style Centered on Health*. 2018;2(4):276-288.

1. PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Rafsanjan Branch, Islamic Azad University, Rafsanjan, Iran
2. Assistant Professor, Department of Law, Rafsanjan Branch, Islamic Azad University, Rafsanjan, Iran. (Corresponding Author)

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: mousavi.ahmadi@gmail.com

Article History

Received: 2018/09/01
Accepted: 2018/10/29
ePublished: 2018/12/22

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study was to investigate the gaps in Iran's substantive criminal policy in the field of environmental crimes in order to maintain environmental health.

Materials and Methods: This research was conducted by library study method and descriptive-analytical method.

Findings: The findings showed that in the Iranian penal system, in order to "achieve the goals of criminal policy against environmental crimes, several criminalizations have been carried out in different annual periods." Although this level of criminalization and the punishments imposed on them indicate the legislator's concern for criminal protection of a healthy environment, there are many gaps in the field of criminalization and punishment.

Conclusion: According to the studies, Iran's substantive criminal policy in the field of criminalization and punishment has many gaps regarding the predicted crimes: inconsistency of laws, general, general and sometimes vague laws, lack of social performance guarantees, lack of deterrence Guarantees of executions against natural and legal persons, criminalizations related to obtaining the result and committing crimes with a positive act can be seen.

Keywords: criminal policy .enacted offences. healthy environment. Substituted punishment

خلأ های سیاست کیفری ماهوی ایران در زمینه

جرایم محیط زیستی به منظور حفظ سلامت محیط

زیست

احسان بهادر^۱

دانشجوی دکتری، گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، رفسنجان، ایران

سید مهدی احمدی موسوی^{*۲}

استادیار، گروه حقوق، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، رفسنجان، ایران. (نویسنده مسئول)

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی خلأ های سیاست کیفری ماهوی ایران در زمینه جرایم محیط زیستی به منظور حفظ سلامت محیط زیست انجام شد.

مواد و روش ها: این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شد.

یافته ها: یافته ها نشان داد در نظام کیفری ایران، به منظور تأمین اهداف سیاست جنایی در قبال جرائم زیست محیطی، جرم انگاری های متعددی در سالیان مختلف صورت گرفته است. به رغم اینکه این میزان از جرم انگاری و مجازات های ناظر بر آنها، دلالت بر دغدغه مقنن بر حمایت کیفری از محیط زیست سالم دارد، اما خلأ های زیادی در زمینه جرم انگاری و کیفرگذاری مشاهده می‌گردد.

نتیجه گیری: با توجه به بررسی های صورت گرفته سیاست کیفری ماهوی ایران در زمینه جرم انگاری و کیفرگذاری دارای خلأ های زیادی است در خصوص جرایم پیش بینی شده عدم انسجام قوانین، قوانین کلی، عام و بعضاً مبهم، خلا ضمانت اجراهای اجتماعی، عدم بازدارندگی ضمانت اجرا ها در قبال اشخاص حقیقی و حقوقی، جرم انگاری های مقید به حصول نتیجه و ارتکاب جرایم با فعل مثبت به چشم می‌خورد.

کلیدواژه‌ها: سیاست کیفری، جرم انگاری، سلامت محیط زیست، مجازات های جایگزین

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۰۷

* نویسنده مسئول: mousavi.ahmadi@gmail.com

مقدمه

حمایت و حفاظت از محیط زیست در برابر جرایم محیطی که به معنای هر گونه آسیب رساندن به محیط زیست انسانی، حیوانی، گیاهی و آثار و ابنیه بوده از جمله مباحث مطروح در پارادایم جهانی شدن می باشد که می طلبد تمامی دولت ها و مردم بدون توجه به مباحث سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، نژادی و ... در این راستا همت گمارند(۱).

امروزه محیط زیست و حفاظت از آن به چنان ارزش اخلاقی و اجتماعی تبدیل شده است که حمایت کیفری از آن ضروری می نماید. در کشور ما شمار قوانینی که در راستای حمایت از محیط زیست وضع گردیده است زیاد می باشد و این قوانین غالباً در برگیرنده حمایت کیفری از محیط زیست می باشند اما متأسفانه در عمل رویه قضایی حمایت چندانی از محیط زیست نمی کند. در واقع سیاست کیفری ایران به تنهایی قادر به رفع مشکلات زیست محیطی نمی باشد و باید همراه با اقدامات اداری و فرهنگی و اقتصادی باشد(۲).

در حقوق ایران بند ۱۱ ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب سال ۱۳۸۶ نیز یکی از مصادیق امورحاکمیتی را حفظ محیط زیست و منابع طبیعی معرفی نموده است. نهادها و سازمانهای مختلفی توسط دولت شکل گرفته و وظیفه حفاظت را انجام می‌دهند. اهمیت چنین ساختارهایی به اندازه‌های است که حمایت از محیط زیست به شدت وابسته به نقش اداره در اجرای سیاستها و قوانین و مقررات مربوط به بهره مندی شهروندان از محیط زیست سالم است.

بر اساس سیاستهای ابلاغی مقام معظم رهبری که برای نخستین بار در حوزه محیط زیست یک سند فرابخشی ارائه و ابلاغ شده مقام مجری این سیاستها دولت است. در بند ۴ این سیاست کلی مقرر شده است که پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده کنندگان و تخریب کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت یکی از بندهای مهم و هوشمندانه این سیاست ها است که در مرحله اول وظیفه مهمی را بر قوه قضاییه مشخص می کند. آنچه ضروری به نظر می رسد توجه عمیق،

^۱ با توجه به اهمیت موضوع قانون گذاران قبل و بعد از انقلاب هم در این خصوص دغدغه ی خاطر داشته و با تصویب مجموعه قوانین محیط زیست قوانینی در خصوص حفاظت از جنگل ها، ملی شدن آب، حفاظت از آلودگی رودخانه های مرزی با مواد نفتی، قانون جنگل ها مصوب ۱۳۲۱، قانون اکتشاف و بهره برداری از منابع طبیعی (فلات قاره) مصوب ۱۳۳۴، قانون حفاظت و بهره برداری از جنگل ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶، قانون شکار و صید اصلاحی ۱۳۷۵، قانون اراضی مستحدث و ساحلی مصوب ۱۳۵۴، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳، قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴، قانون مدیریت پسماندها و مواد زائد مصوب ۱۳۸۳ به این قضیه اهتمام کامل ورزیده اند. همچنین اسنادکلی مانند قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصل (۵۰)، سند چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴، سیاست های اجرایی دوره چشم انداز ایران ۱۴۰۴، سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران (از احکام دایمی برنامه های توسعه کشور، ابلاغیه مقام معظم رهبری در خصوص سیاست های کلی محیط زیست به این موضوع مهم پرداخته اند

خریدوفروش، دفع، صدور و تخلیه پسماند در غیر موارد مقرر قانونی مطابق ماده ۱۶ قانون مزبور جرم تلقی شده و برای آن کیفر در نظر گرفته شده است اما دو نکته در خصوص رفتار فیزیکی بزه مزبور. اول آنکه رفتارهای فیزیکی مقرر در ماده جنبه حصری داشته و نه تمثیلی؛ بنابراین رفتار فیزیکی لازم برای تحقق بزه مزبور باید یکی از رفتارهای «نگهداری، مخلوط کردن، جمع آوری، حمل و نقل، خریدوفروش، صدور و تخلیه» در غیر موارد مقرر قانونی باشد. دوم آن که از ظاهر ماده برمی آید که این بزه با ارتکاب فعل مثبت و انجام کار تحقق مییابد، نه ترک فعل(۳).

۲-۱ جرم انگاری آلودگی هوا

درباره تعریف آلودگی هوا در حقوق ایران، بند ۲ ماده آیین نامه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۵۴، نخستین تعریف از آلودگی هوا را ارائه کرد که به نظر میرسد از عبارات ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست اقتباس شده بود. مطابق این ماده، آلودگی هوا عبارت است از «وجود یک یا چند آلوده کننده در هوای آزاد به مقدار و مدتی که کیفیت آن را به طوری که مضر به حال انسان و یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و آثار و ابنیه باشد تغییردهد» با تصویب قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴، آلودگی هوا با دقت بیشتری تعریف و مصادیق آن نیز توسعه یافت.

ماده ۲ قانون مربوطه مقرر می داشت: «منظور از آلودگی هوا عبارت است از وجود و پخش یک یا چند آلوده کننده اعم از جامد، مایع، گاز، تشعشع پرتوزا و غیرپرتوزا در هوای آزاد به مقدار و مدتی که کیفیت آن را به طوریکه زیان آور برای انسان و یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد.»

در حال حاضر، به موجب ماده ۳۴ قانون هوای پاک مصوب ۲۵ تیر ماه ۱۳۹۶ قوانین یادشده نسخ صریح شده اند. به موجب بند ۱ ماده ۱ قانون هوای پاک «آلودگی هوا عبارت است از انتشار یک یا چند آلاینده از آلاینده های جامد، مایع، گاز، پرتوهای یونساز و غیریونساز، بو و صدا در هوای آزاد، به صورت طبیعی یا انسان ساخت، به مقدار و مدتی که کیفیت هوا را طوری تغییر دهد که برای سلامت انسان و موجودات زنده، فرآیندهای بوم شناختی (اکولوژیکی) یا آثار و ابنیه زیان آور بوده و یا سبب از بین رفتن یا کاهش سطح رفاه عمومی شود» (۴).

این قانون علیرغم ضرورت و نقاط قوتی که دارد، دارای نقاط ضعفی نیز می باشد که اهم موارد آن به شرح ذیل می باشد و لازم است در مرحله تدوین آیین نامه مدنظر قرار گیرد.

با توجه به اینکه آلاینده های هوا در ایران موجب معطلات زیادی شده، دو گروه کلی هستند: آلاینده های شیمیایی بخصوص در کلان شهرها و شهرهای صنعتی و آلاینده های ناشی از ریزگردها بخصوص در غرب کشور. قانون هوای پاک بر آلاینده های شیمیایی متمرکز شده و مواد قانونی دقیق و مشخصی را برای این موضوع مشخص کرده است. اما این قانون به موضوع ریزگردها توجه کافی نداشته و عبارات کلی را بیان کرده است.

بررسی های دقیق و ایجاد سازکارهای جامع و مانع از لحاظ حقوقی و قضایی بند ۴ سیاست های کلی محیط زیست است که نباید با عبوری سطحی از کنار آن گذشت. تحقیق حاضر سعی در شناسایی خلاهای قانونگذاری و کیفرگذاری جرایم محیط زیستی و ارائه راهکارهایی جهت برون رفت از این آسیب ها می باشد. از این رو ساختار این پژوهش دارای دو بخش با عنوان خلاهای جرم انگاری در حوزه جرایم محیط زیستی، خلاهای کیفرگذاری جرایم محیط زیستی بوده و در انتها پیشنهاداتی را جهت بهبود شرایط ارائه می نماید.

مواد و روش ها

این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شد.

یافته ها

الف) خلاهای جرم انگاری در حوزه جرایم محیط زیستی در این بخش ابتدا به صورت مختصر با رویکردی انتقادی به تعدادی از جرم انگاری های پیش بینی شده در قوانین و سپس به لزوم جرم انگاری موثر موارد مسکوت در قانون (جرم های پیش بینی نشده) می پردازیم و در انتها با نگاه کلی دلایل ناکارآمدی قوانین موجود در حوزه جرایم محیط زیستی مورد بررسی می گردند

۱- جرم انگاری های پیش بینی شده در قوانین

با توجه به قوانین متفرقه در حوزه جرایم محیط زیست جرم انگاری های متعددی صورت گرفته اما ایرادات و اشکالاتی در این حوزه مشاهده می گردد که اهم موارد به شرح ذیل می باشند:

۱-۱ جرم انگاری پسماندها محور

با تصویب قانون مدیریت پسماندها در مورخ ۸۳/۲/۲۰ تحولی اساسی در حقوق ایران در این زمینه پدیدار شد که این قانون با یک نگاه جامع به مسئله پسماندها پرداخته است

مطابق بند «ب» ماده ۲ قانون مدیریت پسماند مصوب ۱۳۸۳ «پسماند به مواد جامد، مایع و گاز (غیر از فاضلاب) گفته میشود که به طور مستقیم یا غیرمستقیم حاصل از فعالیت انسان بوده و از نظرتولیدکننده زائد تلقی می شود» یکی از نقاط برجسته حقوق ایران در قانون مدیریت پسماندها تعیین و تفکیک پسماندها از لحاظ مفهومی به پسماندهای عادی، پزشکی، ویژه، کشاورزی و صنعتی می باشد. مطابق ماده ۷ این قانون، مدیریت اجرایی پسماندها باهم متفاوت است. بر اساس این ماده، مدیریت اجرایی پسماندهای عادی، پزشکی و کشاورزی در شهرها و روستاها و حریم آنها به عهده شهرداریها و دهیاری ها و در خارج از حوزه وظایف شهرداری ها و دهیاری ها، به عهده بخشدارها است؛ اما مدیریت اجرایی پسماندهای صنعتی و ویژه به عهده تولیدکننده خواهد بود.

دسته ای از این جرایم که در این قانون پیش بینی شده شامل نگهداری، مخلوط کردن، جمع آوری، حمل و نقل،

۱-۳- جرم‌انگاری آلودگی آب

هرچند بزه‌دیدگی آب در نظام حقوقی ایران به رسمیت شناخته شده است، اما این شناسایی به جهت ارزش ذاتی آب نبوده بلکه بر طبق قوانین مزبور، زمانی حمایت کیفری از آب در برابر آلودگی به عمل خواهد آمد که این آلودگی به ضرر سایرین باشد. توضیح آن‌که در قوانین بزه‌دیدگی آب منوط به آن شده است که آلودگی آن به ضرر انسان یا سایر موجودات باشد. برای مثال در تبصره دو ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی به تغییر منفی آن به ضرر انسان، جانوران، گیاهان، آثار و ابنیه اشاره شده است. همین موضع در بند «د» مواد ۱۲ و ۱۳ قانون شکار و صید^۴ اتخاذ شده است که حمایت کیفری در آن‌ها منوط به آن شده که آلودگی آب باعث از بین رفتن آبزیان یا به خطر افتادن محیط‌زیست آنان شود؛ اما چنین شیوه‌ای در قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های قابل کشتیرانی مصوب ۱۳۸۹ در مقابل آلودگی به مواد نفتی دیده نمی‌شود و آلودگی آب به صورت مطلق جرم‌انگاری شده است. (۶)

همچنین با بررسی قوانین^۵ و مقررات راجع به جلوگیری از آلودگی منابع آب به نظر می‌رسد: قوانین و مقررات موجود درباره ی آلودگی آبها و جلوگیری از آن، دارای احکام کلی و مبهم هستند که این امر اعمال و اجرای آنها را حتی در مورد بارزترین مصادیق آلودگی با دشواری‌هایی مواجه می‌سازد؛ قوانین و مقررات موجود درباره ی کنترل آلودگیها ناکافی است؛ دامنه ی مسئولیتهای کیفری و مدنی محدود بوده و تسری این مسئولیتهای به اشخاص حقوقی که بیشتر آلاینده‌ها را تولید می‌کنند؛ قوانین مواجهه است؛ پراکندگی، تراکم، تعدد قوانین و مقررات؛ فقدان انسجام لازم در وظایف و مأموریت‌های دستگاهها، نه تنها قانونگذار و حقوقدان اهل فن را در وضع، تفسیر و برداشت از قوانین با چالش مواجه می‌سازد بلکه همواره مردم و مجریان را در کشاکش اجرای احکام قانونی و استخراج حقوق و تکالیف مردم در ابهام و سرگردانی قرار می‌دهد.

بنا به دلایلی چون ایجاد شفافیت بیشتر در قوانین؛ از طریق یکپارچه سازی آنها و حذف عناوین قانونی غیر شفاف؛ نوسازی قوانین قدیمی و حذف قوانینی که موضوعاً منتفی شده یا متروکه مانده و قابلیت اجرایی ندارد. رفع اختلاف و منازعات قانونی موجود در مورد اعتبار یا عدم اعتبار قوانین موجود یا اختلافاتی که در برداشت از قوانین موجود وجود دارد، تأمین پتانسیلها و نیازهای قانونی به لحاظ باز شدن افقهای جدید، روان سازی قوانین مرتبط با هدف روان نمودن فعل و انفعالات تصویب قوانین در مجلس و

از آنجایی که تمرکز اصلی قانون هوای پاک بر آلاینده‌های شیمیایی ناشی از منابع ثابت (صنایع و واحدهای تولیدی) و متحرک (وسایل نقلیه موتوری) است، اثرات زیادی بر روند توسعه صنعتی کشور خواهد داشت. این قانون رویکرد سخت‌گیرانه‌ای برای صنایع و وسایل نقلیه دارد و البته برخی از بندهای آن مبهم بوده (مواد ۴، ۱۱، ۱۳)^۲ و لازم است در آیین‌نامه‌های اجرایی مشخص شوند.

همچنین با بررسی مواد قانون هوای پاک چنین استنباط می‌شود که بخش‌هایی از این قانون موجب افزایش هزینه صنایع و مراکز تولیدی می‌شود که با این افزایش هزینه‌ها، تعطیلی بسیاری از واحدهای تولیدی قابل تصور و پیش بینی است. همچنین تأکید موادی از این قانون به اموری است که نیاز چندانی به آنها نیست^۳ و تأثیر چشمگیری در کاهش آلودگی نخواهند داشت. از این رو باید گفت قانون هوای پاک با وجود اینکه در ذات خود، اقدامی مثبت در راستای کاهش آلودگی هوا به عنوان یکی از ابرچالش‌های کشور است اما ضعف‌هایی هم دارد که کم توجهی به آنها در زمان تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی ممکن است مشکلات جدیدی به بار آورد. (۵)

^۲ - در ماده ۴ این قانون، تولید و واردات وسایل نقلیه موتوری مشروط به رعایت حدودی از انتشار آلاینده‌ها شده است و از طرفی تکلیف نموده که حدود مجاز انتشار آلاینده‌ها باید به استاندارد روز دنیا ارتقا یابد. باید مدنظر داشت در هر موضوعی چندین استاندارد در دنیا وجود دارد؛ استاندارد اروپا، استاندارد آمریکا و امثالهم. منظور این قانون از استاندارد روز دنیا چیست؟ نامشخص بودن این موضوع می‌تواند موجب انتخاب سلیقه‌ای استاندارد گردد.

ماده ۱۱ این قانون، هرگونه احداث، توسعه، تغییر خط تولید و تغییر محل واحدهای تولیدی و صنعتی و معدنی مستلزم کسب مجوز از سازمان حفاظت محیط زیست است. چرا باید هرگونه احداث، توسعه، تغییر خط تولید با مجوز سازمان حفاظت محیط زیست صورت گیرد؟ آیا سازمان نیروی انسانی لازم و متخصص و همچنین بودجه کافی برای انجام این کار را دارد؟ از طرف دیگر این کار موجب ایجاد بروکراسی جدید اداری و انداختن زنجیر بر پای واحدهای صنعتی و تولیدی خواهد شد.

ماده ۱۳ این قانون بیان می‌شود که تمامی مراکز صنعتی، تولیدی، عملیات معدنی، خدماتی، عمومی و کارگاهی موظفند از سوخت استاندارد مصوب استفاده کنند، در صورت عدم وجود سوخت مناسب، تمامی واحدهای مذکور مکلفند به هرنحو ممکن ترتیبی اتخاذ نمایند تا آلاینده‌های منتشره، در حدود مجاز انتشار آلاینده‌های هوا باشد. به عبارت دیگر صاحبان صنایع باید خط تولید خود را به گونه‌ای طراحی کنند و سطحی از تکنولوژی را به کار گیرند که اگر سوخت استاندارد موجود نبود باز هم انتشار آلاینده‌های صنایع در حد مجاز و استاندارد باشد؛ آنهم استاندارد روز دنیا.

^۳ - ماده ۱۵ قانون هوای پاک شهرک‌ها و مراکز واحدهای صنعتی و تولیدی را مکلف به احداث حداقل ۱۰٪ فضای سبز و غرس درخت با تایید سازمان حفاظت محیط زیست می‌کند. بحث در مورد درختان و فضای سبز از وظایف سازمان جنگل‌ها و مراتع و شهرداری‌ها است و سازمان حفاظت محیط زیست توان کارشناسی و صلاحیت اداری ورود به بحث را ندارد. ضمن اینکه مسئله محیط‌زیست برای صنایع لزوماً فضای سبز نیست. برخی از آنها نیازمند برنامه‌ریزی برای پساب و در برخی دیگر از صنایع، پسماند مهم است. لذا بررسی صنایع از منظر محیط زیستی باید همه جانبه نگریسته شود. الزام همه صنایع به احداث فضای سبز الزاماً کار درستی نیست. ضمن اینکه یکی از مسائل اصلی محیط زیست مسئله آب است که احداث فضای سبز با بحران آب تناقض فاحش دارد و صرفاً در واحدهایی که پساب مناسب برای فضای سبز دارند امکان احداث فضای سبز وجود دارد و کمکی هم به کاهش آلودگی هوا ناشی از آلاینده‌های شیمیایی ندارد.

^۴ - قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶ اصلاحات تا ۹۷/۲/۱۶

^۵ - قانون اجازه تاسیس بنگاه آبیاری مصوب ۱۳۲۲، قانون تاسیس وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۲، قانون حفظ و حراست منابع آبی زیرزمینی کشور مصوب ۱۳۴۵، قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های قابل کشتی رانی در مقابل آلودگی به مواد نفتی مصوب ۱۳۸۹ و اسناد فراملی همچون کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریا ناشی از کشتی‌ها مصوب ۱۹۷۳، کنوانسیون آمادگی، مقابله و همکاری در برابر آلودگی نفتی مصوب ۱۹۹۰ که ایران نیز عضو آنها است

تلفیقی و جزای نقدی نسبی مجازات های وضع شده می باشند و بایستی منتظر ماند و میزان اثر بخشی قانون جدیدالتصویب را در حمایت و حفاظت از خاک مشاهده نمود.

۲- لزوم جرم انگاری موثر موارد مسکوت در قانون (جرم های پیش بینی نشده)

علی رغم آنکه بزهکاری همچنان به معنای نقض قانون است اما در مشکلات زیست محیطی موضوع به این سادگی نیست چرا که با وجود اینکه محیط زیست مولفه میان تمامی انسان ها در سراسر دنیا است قوانین یکسانی در رابطه با استفاده از آن وجود ندارد. به نحوی که بسیاری از فعالیت های انسانی نابودکننده محیط زیست غیر قانونی محسوب نمی شوند ممکن است اعمال در واقع و فی ذاته با مصالح و منافع اجتماعی تضاد داشته باشند و جرم انگاری نشده باشند در حالیکه از منظر جرم شناسی سبز رفتارهای مخرب محیط زیست حتی اگر جرم انگاری نشده باشند را باید جرم دانست (۸).

لذا پیشنهاد می گردد رفتارهای خطرناک و مخرب ذیل جرم انگاری شوند و متعاقباً کیفرهای متناسب نیز وضع گردند به گونه ای که کیفرها پیشگیرانه و بازدارنده نیز باشند.

۱-۲ جرم انگاری صریح و خاص در خصوص تخریب محیط زیست و جنگلها و منابع طبیعی

مواد محدودی از فصل بیست و پنجم قانون مجازات اسلامی با عنوان " احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات " ، اقدامات مغایر با بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست، به طور کلی و نوعی، جرم انگاری شده و مجازات مقرر در قانون نیز نه تنها، متناسب با وضعیت تخریب محیط زیست و از بین بردن جنگل ها و منابع طبیعی نبوده و بازدارنده نیز نمی باشد، بلکه، متأسفانه، قانون مجازات اسلامی فاقد هر گونه جرم انگاری صریح و خاص نسبت به "تخریب محیط زیست و جنگلها و منابع طبیعی" بوده و صرفاً از عنوان " آلودگی محیط زیست " مقرر در تبصره ۱ اصلاحی مورخ ۱۳۷۶/۵/۸ ماده ۶۸۸ آن قانون ، آنهم از اقدامات مرتبط با تهدید علیه بهداشت عمومی بعنوان " آلودگی محیط

تسهیل در مراجعات مردم؛ ضرورت تدوین قانون جامعی به منظور جایگزین تمامی قوانین موجود، که امید است با تسریع روند تصویب و اجرای قانون فوق، مشکلات موجود ناشی از تعدد قوانین و مراکز تصمیم گیری مرتفع شده و به تبع آن از موازیکاریها و صرف سرمایه ها و منابع آب کشور در سایه قانونی جامع، اجتناب گردد. (۸)

۴-۱ جرم انگاری آلودگی خاک

تا قبل از تصویب قانون حفاظت از خاک مصوب ۱۳۹۸/۳/۴ سیاست تقنینی کیفری ایران در حوزه خاک مانند دیگر حوزه های زیست محیطی فعال نبود. در این خصوص دو مقررره وجود داشت. نخست تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ است که آلودگی خاک را «پخش یا آمیختن مواد خارجی... به خاک ... به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژی آن را به طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد تغییر دهد» میدانست. بدین سان آلودگی خاک را از رهگذر کیفر مقرر شده برای تهدید علیه بهداشت عمومی که در ماده ۶۸۸ قانون مذکور پیش بینی شده است مشمول حمایت کیفری قرار میداد، زیرا ماده ۶۸۸ ماده ای تمثیل محور بود و مصادیق خود را به صورت تمثیلی و نه حصری بیان می کرد.

دوم قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ که ضمانت اجرای کیفری برای مرتکبان آلودگی خاک در نظر میگرفت . بر اساس ماده ۱۱ قانون مزبور سازمان محیط زیست در مورد کارخانه ها و کارگاههایی که موجبات آلودگی خاک را فراهم می آورند دو اقدام «دادن اخطار» و یا «دادن دستور» را انجام می داد. (۳)

اما پس از تصویب و ابلاغ قانون حفاظت از خاک « بند (ت) ماده ۱» آلودگی خاک را چنین تعریف می نماید «آمیختن یک یا چند ماده خارجی به خاک یا پخش آن ها بر سطح خاک به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا زیستی آن را به نحوی تغییر دهد که برای انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه زیان آور باشد. این تعریف، آلودگی پوشش های آبرفتی و سنگی سطح زمین را نیز در بر می گیرد». همچنین در ماده ۱۵ و ۱۶ قانون مذکور^۷ مجازات مرتکبین مشخص گردیده که مجازات های

ماده آلاینده نسبت به حذف و رفع منشأ آلودگی، بازسازی خاک و جبران خسارت وارده اقدام کند.

در صورتی که اشخاص ذی نفع نسبت به اخطار یا دستور سازمان معترض باشند، می توانند برای یکبار از سازمان درخواست تمدید مهلت مذکور را نمایند.

مستتکف علاوه بر توقف فعالیت، رفع آلودگی و جبران خسارت زیست محیطی به جزای نقدی دو تا پنج برابر خسارت وارده و در صورت تکرار علاوه بر موارد یاد شده به حداکثر جزای نقدی با حکم مراجع قضائی محکوم می شود. تبصره - در صورتی که آلودگی ایجاد شده، محیط زیست و یا سلامت را با وضعیت اضطراری مواجه کند، سازمان بدون اخطار قبلی رأساً نسبت به توقف موقت تمام یا قسمتی از فعالیت واحد آلاینده که موجب آلودگی می شود اقدام خواهد کرد و آلوده کننده به حکم مرجع قضائی علاوه بر حذف و رفع منشأ آلودگی، اعاده به وضعیت سابق و جبران خسارت، به حداکثر جزای نقدی محکوم می شود.

ماده ۱۶- تخریب کنندگان خاک مکلفند بلافاصله پس از دریافت اخطار وزارت، فعالیت منجر به تخریب را متوقف و ظرف مهلت معینی که از طرف وزارت اعلام می شود خاک را بازسازی و جبران خسارت نمایند. مستتکف علاوه بر توقف فعالیت، بازسازی خاک و جبران خسارت با حکم مراجع قضائی به جزای نقدی دو تا پنج برابر خسارت وارده محکوم می شود.

^۶ - ماده ۱۱ - سازمان با توجه به مقررات و ضوابط مندرج در آیین نامه های مذکور در ماده ۱۰ کارخانجات و کارگاههایی که موجبات آلودگی محیط زیست را فراهم می نماید مشخص و مراتب را کتباً با ذکر دلایل بر حسب مورد به صاحبان یا مسئولان آنها اخطار می نماید که ظرف مدت معینی نسبت به رفع موجبات آلودگی مبادرت یا از کار و فعالیت خودداری کنند. در صورتی که در مهلت مقرر اقدام ننمایند به دستور سازمان از کار و فعالیت آنها مانع به عمل خواهد آمد. در صورتی که اشخاص ذینفع نسبت به اخطار یا دستور سازمان معترض باشند می توانند به دادگاه شهرستان محل شکایت نمایند دادگاه فوراً و خارج از نوبت به موضوع رسیدگی می کند و در صورتی که اعتراض را وارد تشخیص دهد رأی به ابطال اخطار یا رفع ممانعت خواهد داد. رأی دادگاه قطعی است

^۷ - ماده ۱۵- سازمان مکلف است نسبت به شناسایی واحدهای آلاینده خاک اقدام نموده و به آلوده کننده اخطار دهد که ظرف مهلت معینی متناسب با نوع

تامل است که چرا این مواد از قانون مجازات جدید حذف شده اند و هیچ جایگزینی برای آن ها نیامده در صورتیکه این قانون بازدارندگی قابل توجهی می تواند داشته باشد. برای مثال می توان به ماده ۶۷۹ قانون سابق اشاره کرد که در رابطه با اتلاف و مسموم و ناقص نمودن حیوانات اهلی و وحشی بود و یا ماده ۳۶۲ که ضمان ناشی از زدن حیوان را بیان می کرد. به نظر می رسد با اندک دخل و تصرفی در مواد می توانستیم وجود آن ها را در قانون حاضر هم شاهد باشیم

در همین رابطه، ضروری است؛ ضمن مطالعه دقیق و همه جانبه جامعه حیوانات در ایران و جهان، بررسی محدودیت ها و موانع پیش روی آن، همسو با امکانات و فرصت های موجود در این رابطه و شناخت خلایق متعدد موجود مربوطه، در مقام تدوین و تثبیت " نظام جامع حقوق حیوانات و حیات وحش ایران " برآمد و ضمن احترام و به رسمیت شناختن همه جانبه حقوق آنان و تضمین عینی و عملی رعایت حقوق آنها، موجبات تضمین حیات و حقوق آنها را نیز فراهم آورد."

۳-۲ جرم انگاری عدم رعایت مقررات نظارتی زیست محیطی در کارخانه ها، کارگاه ها

در بیشتر جرم انگاری های صورت گرفته در قوانین زیست محیطی تمرکز اصلی بر وقوع نتیجه می باشد یعنی تا نتیجه حصول نشود جرمی محقق نمی گردد و نتیجتاً مجازاتی برای مرتکبین در نظر گرفته نمی شود اما اگر قائل به این دیدگاه باشیم در عمل پس از وقوع نتیجه خسارات جبران ناپذیری به محیط زیست وارد می شود و آلودگی های زیادی ایجاد می شود. در حالی که با جرم انگاری جرایمی به عنوان (جرایم مانع) میتوان از این امر پیشگیری نماییم. برای مثال اگر صرف عدم رعایت مقررات نظارتی و دستورالعمل های مصوب در کارخانه ها یا کارگاهها جرم انگاری شود و توسط دستگاه های نظارتی مجازات های بازدارنده ای برای مرتکبین این نوع جرایم پیش بینی شود نتیجتاً آلودگی های زیست محیطی که تبعات فراوانی دارد هزینه های زیاد و گاهی لطمات جبران ناپذیری به محیطی زیست وارد می نماید کاهش می یابد. البته می بایست کیفرگذاری های دقیق و بازدارنده ای برای این نوع جرایم پیش بینی کرد از جمله لغو مجوزات و پروانه های نظارتی، جرایم سنگین مالی، انتشار تخلفات صورت گرفته در جرایم، رسانه ها و ... که مرتکبین مجبور به رعایت مقررات شوند

۴-۲ جرم انگاری عدم نظارت (ناظرین و مسئولین) بر ساخت و سازها در حریم رودخانه ها

عوامل طبیعی نظیر سیل و طوفان جزء لاینفک زندگی بشر می باشند، اما در صورت دخالت های نابجا و کارشناسی نشده انسان ها در روند آنها موجب حادثه و خسارات جانی و مالی می گردند برای مثال در سیل سال ۱۳۹۸ در یکی از روستا های سیل زده شمال کشورمان مشاهده گردید که ضعف مقررات نظارتی در ساخت و ساز های ویلایی در حریم رودخانه به هنگام سیل موجب تغییر مسیر رودخانه و روانه شدن سیل به سمت روستا و نتیجتاً تخریب بسیاری از ساختمان ها و خسارات فراوانی به اهالی گردید که در

زیست " مقرر در تبصره ۳ آن ماده (آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی، دفع فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه ها، زباله در خیابان ها و کشتار غیر مجاز دام ها و مانند آنها...) نام می برد، نه تخریب محیط زیست و منابع و مراتع طبیعی و جنگل ها!..

همچنین در ماده ۶۸۶ آن قانون به جرم انگاری قطع یا از بین بردن عالمانه و عامدانه درختان موضوع ماده یک قانون گسترش فضای سبز اشاره کرده که مستوجب جبران خسارت وارده و حسب تعزیری شش تا سه سال و یا جزای نقدی از سه میلیون تا هیجده میلیون خواهد بود که آنهم ناظر به حریم شهرها و محدوده مصوب روستاها بوده و شمولی نسبت به جنگلها و مراتع کشور ندارد! و در ماده ۶۸۷ قانون مزبور نیز به موضوع " احراق و تخریب و اتلاف تاسیسات زیر بنایی دولتی"، به طور کلی، جرم انگاری نسبت به آن اشاره می کند، نه تخریب محیط زیست!

از این روست که نظام حقوقی ایران دارای خلأ شدید جرم انگاری نسبت به تخریب محیط زیست، جنگلها و منابع و مراتع طبیعی با لحاظ گونه های گیاهی و جانوری در معرض خطر، انقراض و ثبت شده در فهرست جهانی مربوطه، به طور خاص و همه جانبه می باشد

۲-۲ جرم انگاری در خصوص حیوان آزاری

نظام حقوق حیوانات در ایران، برخلاف جوامع پیشرفته و کنوانسیون های بین المللی گسترده و متعدد و موجود، آغاز تحول و توجه خویش را نسبت به آن ها گذرانده و قوانین و قواعد موضوعه ی مقرر در این نظام نسبت به حقوق حیوانات، به ویژه، از جهت مسئولیت کیفری مترتب بر حیوان آزاری و تعرض به سلامت و حیات آنها، رضایت بخش نبوده و تضمین کننده ی حقوق طبیعی و قانونی آن ها نمی باشد! همین مهم، یعنی؛ نبود نظام حقوقی و تقنینی مناسب و وجود خلأ های قانونگذاری و در نتیجه، فقدان نظام تضمینات حقوقی و قانونی موثر و همه جانبه، موجبات سوء استفاده هر چه بیشتر جامعه انسانی را نسبت به آن ها فراهم آورده است

در زمینه حیوان آزاری در نظام تقنینی کشور، تاکنون در معنای خاص آن، جرم انگاری نشده است و اقدامات مقنن در زمینه حقوق حیوانات، حیات وحش و محیط زیست مرتبط با آن بسیار محدود بوده است. از بین رفتن و انقراض مستمر و مکرر بسیاری از گونه های گیاهی و جانوری مهم در کشور، عدم کارایی موثر نظام حقوقی و قانونی محیط زیست و حقوق حیوانات، خلأ قانونی شدید نسبت به حقوق محیط زیست و حقوق حیوانات و عدم جرم انگاری نسبت به حیوان آزاری از مهم ترین چالشها پیش روی محیط زیست جانوری و حیات وحش کشور می باشد

لازم به ذکر است در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ موادی چند فقط به بررسی جنایاتی می پردازد که حیوانات هم در ایجاد آن نقش داشته اند. قانون مذکور توجه کمتری به مساله ی حقوق حیوانات نموده است. با اندک مطالعه ای در قانون مجازات سابق به موادی برمی خوریم که به این مساله پرداخته اند. جای بسی

افزایش جرم انگاریها باعث سردرگمی تابعان حقوق کیفری می شود به گونه ای که گاهی قضات که مجری قوانین هستند، از تشخیص ناسخ و یا منسوخ بودن مجموعه مقررات عاجز می مانند، چه رسد به شهروندان عادی که موضوعات قوانین کیفری اند. همین موضوع باعث نادیده گرفتن اصل قانونی بودن جرم و مجازات می شود. بنابراین جرم انگاریها باید در قالب الفاظ و واژه های صریح به شکلی روشن و در قالب قوانین مشخص اعلام گردد تا در عمل مجریان دچار تشمت و ابهام نشوند و سلیقه و تبعیض حاکم نگردد. (۹)

۲-۳ بازدارنده نبودن ضمانت اجراها در جرایم محیط زیستی در قبال اشخاص حقوقی دولتی یا عمومی

یکی از ایرادهای بارز در حوزه ضمانت اجرای زیست محیطی، بازدارنده نبودن ضمانت اجراهاست؛ ماده (۱۴۳) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به نحو مستقل از اشخاص حقیقی به رسمیت شناخته و در ماده (۲۰) این قانون ضمانت اجرای مختلفی (از مصادره اموال تا انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه ها) را در قبال جرائم اشخاص حقوقی پیش بینی کرده است؛ بنابراین، تبصره ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی، اشخاص حقوقی دولتی و اشخاص عمومی غیردولتی در مواردی که اعمال حاکمیت می کنند را از شمول ضمانت اجرای ماده (۲۰) مستثنادانسته است. هرچند پیش بینی مفاد این تبصره در مقام مرتفع کردن دغدغه مقنن در تداوم اعمال دولتی و حاکمیتی به نظر می رسد اما نمی توان از نظر دور داشت که بسیاری از آسیب های حوزه محیط زیست می تواند ناشی از اقدامات سازمان ها و شرکت های دولتی یا عمومی باشد که در عرصه صنایع و تأمین انرژی کلان کشور متصدی هستند و فقدان هرگونه ضمانت اجرای قابل اعمال درخصوص این دسته از اشخاص حقوقی محل تأمل است.

شایان ذکر است در ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مجازات های مورد اشاره برای اشخاص حقوقی در نظر گرفته شده اند. این مجازات ها اعم از «نابودگر» شخص حقوقی، «مجازات های اخلاکگر» در فعالیت شخص حقوقی و «مجازات های سالب حیثیت» شخص حقوقی هستند. لذا تا حدودی در این خصوص پیشرفت حاصل شده است. بنابراین اگر در حال حاضر یک شخص حقوقی مرتکب جرائم زیست محیطی شود، دادگاه ها می توانند با استناد به این ماده مجازات های مندرج در ماده (۲۰) را اعمال کنند. درعین حال اگر در قانون خاصی صرفاً برای رفتار مجرمانه منتسب به شخص حقوقی، جزای نقدی در نظر گرفته شده باشد، به جهت خاص بودن آن قانون و اینکه قانون عام مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نمی تواند ناسخ آن باشد، کماکان دادگاه ها مکلف به صدور حکم به جزای نقدی (نه مجازات های مندرج در ماده (۲۰)) هستند. مضافاً اینکه ضرورت اتخاذ سیاست کیفری یکسان، منسجم و قابل اجرا در مورد مجازات های زیست محیطی، اقتضای بازنگری در همه مجازات های

واقع مسبب اصلی این حادثه عدم نظارت دقیق ناظرین، مهندسین و مسئولین تایید کننده در جانمایی محل ساخت آن ساختمان بود که عملاً به دلیل عدم جرم انگاری چنین اقدامات و رفتارهایی مجازاتی برای مسببین اعمال نمی گردد و چنین اشخاصی به دلیل عدم بازخواست و همچنین مجازات های بازدارنده ای دست به اقدام چنین رفتارهایی در سایر مناطق می زنند. در حالیکه اگر صرف عدم نظارت دقیق چنین اشخاصی جرم انگاری گردد و مجازات مناسبی از جمله لغو پروانه های نظارتی مهندسین ناظر و یا تعلیق و اخراج مسئولین یا کارمند متخلف دولتی پیشینی گردد به مراتب شاهد چنین اتفاقاتی نمی باشیم

۳- دلایل ناکارآمدی جرم انگاری های صورت گرفته در حوزه جرایم محیط زیست

با توجه به جرم انگاری های صورت گرفته در حوزه محیط زیست، عدم انسجام قوانین مربوط به محیط زیست، مقید به نتیجه بودن رکن مادی جرایم بازدارنده نبودن ضمانت اجراها و همچنین خلا ضمانت های اجرایی از جمله عواملی بوده که باعث ناکارآمدی جرم انگاری ها در این حوزه شده است که به طور مختصر در این خصوص توضیحاتی ارائه می گردد.

۱- عدم انسجام قوانین مربوط به محیط زیست یکی از اصول اساسی در زمینه سیاست کیفری، پیش بینی مجموعه قوانین منسجم و منظم به منظور تأمین اهداف آن است. سیاستگذاری در زمینه مسائل کیفری متضمن انتخاب آگاهانه و مناسب (جرم انگاری ها) و (مجازات های) هدفمند است. معمولاً در نظامهای حقوقی نوشته جرائم مذکور در مجموعه قانون مجازات عمومی متجلی می شود و سایر موارد براساس موضوع در مجموعه قوانین تخصصی و فنی گردآوری می شود. مبنای تقسیم بندی مذکور آن است که جرائم عمومی باید در قانون کیفری عمومی جرم انگاری شود، زیرا اصل قانون بودن جرم و مجازات می طلبد که مجموعه جرائم و مجازاتها در یک مجموعه واحد و منسجم بیان شود تا مجموعه تابعان حقوق کیفری با سهولت و به صورت شفاف و روشن با مجموعه جرم انگاریها آشنا شوند بر این اساس تا جایی که امکان داشته جرم انگاریها باید در قانون کیفری عمومی منعکس شود.

درکنار قانون کیفری عمومی، قوانین تخصصی پراکنده ای وجود دارد که برای سامان دادن به امور فنی و تخصصی ایجاد شده اند. محیط زیست نیز یکی از موضوعات فنی و تخصصی است که نیازمند تدوین مجموعه واحد و منسجم است.

این شیوه در عمل فواید زیادی به دنبال دارد، زیرا در اثر این اقدام، مجموعه مواد قانونی از انسجام و نظم بیشتری برخوردار می گردند و قانونگذار به منظور ارتباط با مواد قانونی، دقت و توجه بیشتری می کند. شاید به این مطلب چنین پاسخ داده شود که این موضوع امری شکلی است و چندان اهمیتی ندارد. حال آنکه این موضوع در حقیقت برگرفته از اصل قانونی بودن جرم و مجازات است. زیرا یکی از آثار اصل قانونی بودن جرم و مجازاتها آن است که مجموعه جرم انگاریها و مجازاتها به صورت صریح و روشن و شفاف بیان شود. وجود قوانین متعدد و

اتخاذ اقداماتی نظیر الزام مرتکبان جرائم زیست محیطی به گذراندن دوره های آموزشی محیط زیست که با حضور متخصصان علوم رفتاری و زیست محیطی برگزار میشود، می تواند گامی مؤثر در ارتقای آگاهی مجرمان ، افزایش حس مسئولیت پذیری، ایجاد حس شرمساری بازگرداننده و در نتیجه بازدارندگی نسبت به تکرار جرائم توسط این مجرمان باشد. در حقوق ایران مصادیقی از مجازات های اجتماعی از قبیل الزام به انجام خدمات عمومی، محرومیت از خدمات اجتماعی و الزام به گذراندن دوره های آموزشی پیش بینی شده است ؛ اما اولاً این تدابیر، صرفاً تحت نهادهای مجازات تکمیلی و تبعی و یا مجازات های جایگزین حبس (ونه به عنوان مجازات اصلی) تعیین شده است که به فرض وجود شرایط آن ، اختیار اجرای آن با مقام قضایی است ؛ ثانیاً علاوه بر محدودیت از حیث جرائم ، بعضاً اجرای آنها منوط به تحقق شرایط خاصی همچون گذشت شاکی خصوصی است ؛ ثالثاً اعمال این نهادهای جایگزین درخصوص جرائم زیست محیطی نهادینه سازی نشده و به تبع آن بسترهای اجرایی آن فراهم نگشته است و حال آنکه کارآمدی این ضمانت اجراها منوط به تخصیص جایگزین های متناسب با جرائم زیست محیطی مانند الزام به پاکسازی منطقه آلوده شده و یا الزام به انجام هزینه برای حفاظت از محیط زیست است. (۱۰)

ب) خلأ های کیفرگذاری جرایم محیط زیستی

در این بخش به صورت مختصر با رویکرد انتقادی به کیفرگذاری های متداول پیش بینی شده در قوانین و دلایل ناکارآمدی آنها پرداخته و سپس به ارائه راهکارهای کارآمد کیفری و غیر کیفری (پیشگیرانه) در حوزه جرایم محیط زیستی خواهیم پرداخت.

۱- کیفرهای متداول پیش بینی شده و دلایل ناکارآمدی این کیفرها در خصوص جرایم محیط زیستی کیفرهای متداول پیش بینی شده شامل حبس ، جزای نقدی و در بعضی موارد انتخاب یکی از مجازات های حبس یا جزای نقدی می باشند که عملاً وضع چنین مجازات هایی کارآیی لازم را نداشته است که در ذیل به طور مختصر توضیحاتی ارائه می گردد.

۱-۱ حبس

اصولاً حبس را به عنوان یکی از مؤثرترین ابزار دفاع جامعه در برابر بزهکاران نام برده اند و همواره جوامع گوناگون از این پاسخ و اشکال مختلف آن استفاده کرده اند. اکنون نیز علی رغم آن که بر این پاسخ ایراداتی وارد کرده اند، با این حال بیشتر کشورهای جهان مانند ایران، از این پاسخ در زرادخانه کیفری خود استفاده می کنند بر مبنای ضوابط و مقررات قانونی مربوط به جرایم زیست محیطی، حبس را می توان مهم ترین و گسترده ترین پاسخ کیفری به این جرایم دانست، زیرا در بیشتر قوانین و مقررات زیست محیطی چه به شکل جداگانه و چه همراه با پاسخ های دیگر، از آن نام برده شده است و موارد زیادی از صدمات

وضع شده چه در مورد اشخاص حقیقی و چه در مورد اشخاص حقوقی را دارد. همچنین در خصوص اشخاص حقوقی مرتکب جرایم زیست محیطی که با سنجش و محاسبه سود ناشی از ارتکاب جرم و زیان ناشی از اعمال ضمانت اجراها و مجازات ، تصمیم به ارتکاب جرم و یا انصراف از آن می گیرد، اگر به طور متعارف و با توجه به عواملی نظیر شدت و حتمیت مجازات ها و قدرت و قاطعیت مقامات در تعقیب و مجازات مجرمان ، هزینه های ارتکاب جرم سنگین تر از سود حاصل از آن باشد، مجرم بالقوه از عملی کردن قصد خود مبنی بر ارتکاب جرم ، منصرف خواهد شد؛ در حالی که برابر بودن سود و زیان یاد شده و یا به صرفه بودن سود حاصل از جرم نسبت به مجازات احتمالی آن ، منجر به عدم تحقق کارکرد پیشگیرانه مجازات ها خواهد شد. (۱۰)

حال آنکه در مقام ارزیابی مقررات موجود ایران در حوزه محیط زیست ، به نظر می رسد به رغم اینکه در وضع و اعمال مجازات های زیست محیطی، توجه به عوامل متعددی نظیر سود ناشی از جرائم زیست محیطی، میزان احتمال کشف این جرائم و نقش مجازات ها در لطمه به حسن شهرت و اعتبار مرتکبان جرائم و آلاینده های زیست محیطی، می تواند نقش مؤثری در بازدارندگی مجازات و تحقق کارکردهای پیشگیرانه سیاست جنایی ایفا کند از این رو ضمانت اجراهای موجود در تأمین این اهداف کارایی مکفی را نداشته است. (۱۱)

۳-۳-۳ خلا ضمانت اجراهای اجتماعی

هرچند عدم شدت و بازدارندگی مجازات های زیست محیطی در زمره ضعف های بارز سیاست جنایی تقنینی ایران است اما به نظر می رسد که صرف افزایش میزان شدت مجازات ها، حداقل در برخی حوزه های زیست محیطی، نمی تواند کارآمد باشد زیرا ارتکاب بسیاری از جرائم زیست محیطی ریشه در فرهنگ ناصحیح توسعه دارد و از همین حیث ، صرف به کار بستن کیفرهای سنتی در قبال این جرائم ، نه تنها تأثیر بسزایی در پیشگیری از ارتکاب آنها ندارد بلکه قابلیت سرزنش مرتکبان آنها نیز در خور تأمل است (۱۲) (۱۰)

به همین دلیل امروزه حقوق کیفری مدرن ، به این سمت حرکت میکند که در کنار مجازات های سنتی، در سیاست جنایی خود از مجازات های جدیدی همچون اجبار آلاینده گان به اعاده وضع به حال سابق ، پاکسازی محیط آلوده شده ، انتشار حکم صادر شده برای آگاهی عمومی، محرومیت از تبلیغ ، تکلیف به درج محکومیت بر روی کالاها تولید شده ، تکلیف به عذرخواهی عمومی و انتشار بودجه های زیست محیطی استفاده کند

گفتنی است یکی از موانع عمده که بر سر راه حمایت مؤثر از محیط زیست وجود دارد، عدم درک و آگاهی ناقضان حقوق محیط زیست نسبت به تبعات رفتار خویش و ارزش هایی است که به مناسبت رفتار آنها مورد خدشه قرار می گیرد و لذا

جزای نقدی را تعیین کند، بلکه در این ماده اختیار دولت وسیع است و نرخ تورم به عنوان یکی از معیارها تلقی می شود. از سوی دیگر به نظر می رسد که با توجه به وصف بازدارندگی و تأثیر گذاری مجازاتها، سه سال مذکور باید به هر سال تقلیل پیدا کند و مجازاتها با سایر موارد مذکور در ماده ۶۸ که از جنس تعرفه و خدمات است متفاوت است. با این حال، مقرر فوق یکی از امتیازات نظام حقوقی ایران است که نیازمند تکمیل است.^(۹)

لازم به ذکر است قانونگذار در قوانین و مقررات^۸ مربوط به محیط زیست در بعضی از جرایم^۹ اعمال یکی از دو پاسخ حبس یا جزای نقدی را پیش بینی نموده اما با دقت در مجازات های وضع شده به این نتیجه خواهیم رسید که تخریب محیط زیست در اثر کشتار حیوانات با دریافت مبلغ اندک جزای نقدی از مجرم بهبودی نمی یابد و حبس های پیش بینی شده نیز که حداقل مقرر آن در بعضی مواد یک ماه است نمی تواند پاسخ مناسبی در برابر جرایم محیط زیستی باشد بنابراین همان گونه که در گذشته نیز گفته شد بهتر است که در نوع جریمه و نیز امکان به کار گرفتن یکی از این دو پاسخ، تغییرات مورد نیاز صورت پذیرد و برحسب مورد از پاسخ های بهتر و مفیدتر استفاده شود تا این ایرادات برطرف شود و از محیط زیست حمایت مؤثر و مناسب به عمل آید. همچنین یکی دیگر از انواع پاسخ ها به جرایم زیست محیطی، پاسخی است که مرکب از حبس و جزای نقدی^{۱۰} است اما فقط در خصوص تکرار جرم می توان از هر دو مجازات استفاده کرد.^(۱۳)

اما در حال حاضر رویه قضات دادگاهها استفاده از مجازات و جرایم نقدی می باشد تا مجازات حبس و عملاً این نوع مجازات کارایی لازم را برای مجرمینی که قصد ارتکاب چنین جرایمی را برای مرتبه اول دارند نمی باشند و مجرمین با محاسبه زود و زیان چنین مجازاتی اقدام به ارتکاب چنین جرایمی می نمایند و چه بسا افراد جدیدی را در جهت منافع خود به سمت و سوی چنین جرایمی سوق دهند و از ایشان سواستفاده نمایند و متعاقباً جریمه نقدی جرم مرتکبه را پرداخت نمایند.

^۸ - برخی از این قوانین و مقررات عبارتند از: قانون مجازات اسلامی، قانون حفاظت دریا و رودخانه های مرزی از آلودگی با مواد نفتی، قانون شکار و صید لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز در دریای خزر و خلیج فارس، قانون حفاظت در برابر اشعه، قانون آب و نحوه ملی شدن آن، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و لایحه قانونی حفاظت فنی. در مواد متعددی از قانون شکار و صید این نوع از پاسخ مورد توجه واقع شده است

^۹ ماده ۱۰ قانون شکار و صید مصوب مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶ اصلاحات تا ۹۷/۲/۱۶: هرکس مرتکب شکار و صید جانوران بیش از میزان مندرج در پروانه و یا خارج از محل های مندرج در آن شود و یا بدون داشتن پروانه نسبت به حمل، عرضه، فروش و صدور جانوران وحشی زنده و یا کشته و یا اجزای آنها اقدام کند و یا رستی ها (مانند درختان) را از بین ببرد و یا در مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش تجاوز و تخریب کند به جزای نقدی از یکصد هزار ریال تا یک میلیون ریال و یا حبس از یک ماه تا شش ماه محکوم می شود.

^{۱۰} در بند الف ماده ۱۳ قانون شکار و صید: شکار جانوران وحشی کمیاب و در معرض انقراض از قبیل جیبیر، گورخر، گوزن زرد ایرانی، یوزپلنگ، تمساح (کوروکودیل) هویره و میش مرغ به مجازات حبس از نود و یک روز تا سه سال یا جزای نقدی از یک میلیون و هشتصد هزار ریال تا بیست میلیون ریال و در صورت تکرار به هر دو مجازات محکوم میشود

آلودگیهای زیست محیطی به وسیله آن پاسخ داده شده است. یکی از پاسخ های کیفری به جرایم زیست محیطی که در احکام صادره از سوی محاکم مورد استفاده قرار گرفته است، حبس است. برخلاف آن که در قوانین و مقررات زیست محیطی از این پاسخ بسیار استفاده شده، در احکام دادگاه ها کمتر مورد توجه واقع شده است.

در پاره ای از آرای که صادر شده، حبس که پاسخ اصلی جرم زیست محیطی مقرر بوده است جای خود را به جزای نقدی داده است.

این موضوع نشانگر آن است که دادگاه ها تمایل زیادی به اعمال این پاسخ ندارند، درحالی که حمایت گسترده و مؤثر از محیط زیست به ویژه در شرایط خاص ایجاب می کند که گاهی از اوقات در برابر جرم زیست محیطی واقع شده پاسخ شدیدی مانند حبس مورد استفاده قرار گیرد، هر چند در بسیاری از موارد پاسخ کیفری سالب آزادی مناسب و مطلوب نخواهد بود.^(۱۳)

۱-۲ جزای نقدی

جزای نقدی عبارت است از مبلغی وجه نقد که مجرم به عنوان مجازات مکلف به پرداخت آن است جزای نقدی یکی از شایع ترین مجازاتهایی است که در زمینه جرائم زیست محیطی به صورت مستقل و یا ترکیبی با سایر مجازاتها مورد استفاده قرار گرفته است. مهم ترین عیب جزای نقدی به عنوان یک مجازات، تأثیر پذیری جریمه نقدی از نوسان های ارزش پول رایج است. از این رو قانونگذار ناگزیر است هر چند وقت یکبار، مبلغ جریمه های نقدی را با وضعیت اقتصادی کشور سازگار کند. البته با توجه به اینکه فرآیند قانونگذاری زمان طولانی ای را به خود اختصاص می دهد، عملاً از کارایی و تأثیرگذاری مجازات جزای نقدی در این زمینه می کاهد. راه حلی که در این زمینه به نظر می رسد آن است که قانونگذار با توجه به شرایط اقتصادی کشور و با توجه به اهمیت جرم، مبلغ متناسب جزای نقدی را تعیین کند و سالانه به قوه قضائیه اجازه دهد که با توجه به میزان اعلامی نرخ تورم سالانه از سوی بانک مرکزی، مبالغ و مقادیر جزای نقدی را نیز افزایش دهد تا وصف بازدارندگی آن از بین نرود.

هم اکنون در قوانین حوزه محیط زیست با توجه به قدیمی بودن بعضی از قوانین مبالغی مشاهده می شود که فاقد اوصاف لازم و مناسب جهت تأثیرگذاری می باشد. مبالغ جزای نقدی در قوانین محیط زیست از پانصد ریال تا پنج میلیون ریال در بر می گیرد که نیازمند بازنگری جدی قانونگذار است. البته به نظر می رسد که با توجه به ماده ۶۸ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب سال ۱۳۸۰، دولت می تواند هر سه سال یکبار در میزان جریمه های نقدی تغییرات لازم را به وجود آورد. با این وصف ملاحظه می شود که براساس این ماده تغییراتی که دولت در زمینه جزای نقدی بوجود آورده است کافی نبوده است. در این خصوص باید مبالغ جزای نقدی براساس واقعیت ها و با همکاری کارشناسان اقتصادی جامعه تنظیم و ارائه شود. در ماده ۶۸ قانون فوق الذکر دولت الزام ندارد که براساس نرخ تورم مبالغ

بایست به سمت مجازات های جایگزین حبس و سایر راهکارهای پیشگیرانه و بازدارنده قدم برداشت.

۲-۲ صدور مجازات های جایگزین حبس در جرایم محیط زیست صدور احکام جایگزین حبس در مورد جرایم مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی بیشتر از سایر موارد بخصوص در فضای مجازی مورد توجه قرار گرفته است هر چند عبارت احکام سبز قضائی بیشتر اصطلاحی رسانه‌ای است و بطور مشخص چنین عنوانی در قانون قید نشده اما منظور همان احکامی است که بنا بر قانونی مجازات اسلامی به عنوان احکام جایگزین حبس به کار گرفته می‌شود. مستند به مواد ۶۴ تا ۸۷ فصل نهم قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ و همچنین به استناد بند ج ماده ۲ و بند الف ماده ۴ قانون مجازات اسلامی مصوب شهریورماه سال ۱۳۹۳ هیأت وزیران مجازات جایگزین حبس نسبت به جرایم منابع طبیعی در نظر گرفته شده است.

همچنین بنا بر آئین نامه اجرایی ماده ۷۹ قانون مجازات اسلامی و بر اساس ماده ۲ این آئین نامه، خدمات عمومی رایگان در ۶ دسته تقسیم بندی می‌شود که بطور مشخص در بند ج این ماده به امور کشاورزی، دامداری، جنگلداری و مرتع‌داری شامل درختکاری، باغبانی، برداشت محصول، مرغداری، پرورش آبزیان و انجام کار در نهادهای پذیرنده و موسسه‌ها کشت و صنعت وابسته به آنها اشاره می‌شود. بنا بر همین بند از ماده ۷۹ قانون مجازات اسلامی، قانونگذار این اجازه را دارد در راستای حفظ منابع ملی و طبیعی از مجازات جایگزین حبس در مورد متخلفین استفاده کند. بر اساس ماده ۶۶ قانون مجازات اسلامی، مرتکبان جرایم عمدی که حداکثر مجازات قانونی آنها ۹۱ روز تا ۶ ماه حبس است، به جای حبس به مجازات جایگزین حبس محکوم می‌شوند البته استفاده از این مقررات برای مجرمان و محکومانی است که سابقه کیفری نداشته‌اند یا از سابقه کیفری آنها بیشتر از پنج سال نگذشته باشد. همچنین می‌توان از اجبار آلاینده‌گان به اعاده وضع به حال سابق، پاکسازی محیط آلوده شده، انتشار حکم صادر شده برای آگاهی عمومی، محرومیت از تبلیغ، تکلیف به درج محکومیت بر روی کالاهای تولید شده، تکلیف به عذرخواهی عمومی و انتشار بودجه های زیست محیطی استفاده کند.

۲-۳ ضرورت تشکیل نهاد های اداری در رسیدگی به جرایم محیط زیستی

تجربه عملی بسیاری از کشورها در کاربست مجازات های کیفری شدید تورم قوانین کیفری در قبال جرائم زیست محیطی نشان می‌دهد که صرف شدت کیفرها نه تنها نمیتواند در قبال جرائم زیست محیطی از بازدارندگی برخوردار باشد (۱۴) بلکه با عنایت به عدم نهادینه سازی فرهنگی احترام به محیط زیست و فقدان درک قبح ارزشی لطمه به آن، در برخی موارد قابلیت سرزنش کیفری مرتکبان جرائم زیست محیطی زیر سؤال است؛ ازاین رو بسیاری از کشورها، با قضاوادیی از برخی حوزه های جرائم زیست محیطی، مبادرت به اعمال ضمانت اجراهای اداری درخصوص جرائم زیست محیطی کرده اند (۱۵) که فقدان آنها در نظام

۲-ارائه راهکارهای کیفری و غیرکیفری(پیشگیرانه) موثرتر جرایم محیط زیستی
با توجه به ناکارآمدی مجازات های مذکور به نظر می‌رسد می‌توان با راهکارهای کیفری و غیرکیفری که در ذیل به طور مختصر ارائه می‌گردد گام موثری در پیشگیری از آلودگی محیط زیست برداشت.

۱-۲ کیفرهای تلفیقی

قانونگذار از مجازات های تلفیقی مانند جزای نقدی و ضبط عین مال^{۱۱}، جزای نقدی و مصادره و تعطیلی موقت^{۱۲}، مصادره و ضبط اموال^{۱۳} برای بعضی جرایم استفاده نموده اما به صورت محدود و جزئی. لذا پیشنهاد می‌گردد مجازات هایی مانند مصادره ابزار و آلاتی که برای ارتکاب جرم مورد بهره برداری قرار گرفته است و یا ضبط محصول و نتایج جرایم محیطی ارتكابی و یا تعطیلی موقت و بستن کارگاه و سایر مراکز که با فعالیت خود محیط زیست را تخریب و آلوده می‌کنند و نیز به کار گرفتن مجرمین (برحسب مورد جرم) در انجام خدمات عمومی که به سود محیط زیست است که می‌تواند پاسخ های مؤثر و مناسب برای این گونه جرایم باشد بیشتر مورد توجه قانونگذار قرار بگیرد. (۱۳)

با توجه به پیش بینی کیفرهای متداول حبس، جزای نقدی و در موارد محدودی کیفرهای تلفیقی که برای بعضی از جرایم خاص پیش بینی گردیده و ناکارآمدی این مجازات ها به نظر می‌رسد می

^{۱۱} ماده ۱ لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر، مرداب ها، خلیج ها، مصب ها و رودخانه های مربوط به این دریا که بدون داشتن پروانه انجام شود، مرتکب در مرتبه اول به ضبط عین مال به سود شرکت سهامی شیلات ایران و پرداخت جزای نقدی معادل دو برابر ارزش مال کشف شده محکوم خواهد شد.

^{۱۲} -بند ب ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران، در صورتی که شخص یا اشخاصی مرتکب صید بدون پروانه یا انتقال غیرمجاز محصولات صیادی از یک شناور به شناور غیرمجاز یا عرضه و انتقال بدون پروانه آبزیان یا فروش آلات و ادوات صیادی غیرمجاز یا ایجاد آلودگی یا انتشار بیماری‌های مسری و تخلیه فاضلاب های صنعتی و سایر مواد آلاینده که باعث ورود زیان به منابع آبی است شوند، به پرداخت جریمه نسبی تا سه برابر ارزش محصول (در مورد صید، انتقال، عرضه و فروش آلات صیادی غیرمجاز) و یا پرداخت جریمه ثابت از یک تا پنج میلیون ریال (برای سایر موارد) و نیز مصادره محصولات صیادی و پرورشی و یا حاصل فروش آنها، همچنین آلات و ادوات صید و سایر ابزار و مواد به کار رفته در ارتکاب این جرایم محکوم خواهد شد. به علاوه دادگاه می‌تواند واحد آلاینده را نیز تا برطرف شدن نقصی که موجب آلودگی محیط زیست شده است از ادامه فعالیت خود بازدارد

^{۱۳} - بند ج ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران عنوان شده است که شرکت سهامی شیلات ایران می‌تواند صیادانی که مرتکب جرم و یا جرائم مذکور در آن بند شده اند را به دادگاه معرفی کند. دادگاه صالح نیز با در نظر گرفتن مراتب و درجات جرم ارتكابی، شخص را علاوه بر جزای نقدی به مصادره محصولات صیادی و ابزار آلات صید محکوم کند. بنابراین ضروری است که قانونگذار موارد مصادره و ضبط اموال را در قوانین مورد ارزیابی قرار دهد و مصادیق آن را در مواردی که احساس نیاز می‌شود، تسری دهد

مجازات نمود همچنین متولیان امر با نظارت های منظم، مدیران و موسسان صاحبان صنایع را ملزم به برگزاری دوره های آموزشی در بین کارمندان خودکنند و سیاست هایی در جهت تشویق و تنبیه ایشان در صورت رعایت و یا عدم رعایت چنین مقرراتی نمایند. (۱۸)

۲-۵ استفاده از ظرفیت سازمان های مردم نهاد درخصوص پیشگیری از جرایم محیط زیست از طریق سازمانهای مردم نهاد باید این نکته را یادآور شد که قانون جدید با وضع ماده ۶۶ آیین دادرسی کیفری گام مهمی را در این خصوص برداشته است که تا به حال از نظر قانونگذار مغفول مانده بود. اگر نقش سمن های مراغ محیط زیست در جامعه ما پر رنگ جلوه داده شود و جامعه از قدرت سمنها در پیگیری و اعلان جرم توسط سمن ها با خبر گردند، به صورت قطعی نقش تریبی و ارعابی زیادی در افرادی که دست به تخریب محیط زیست میزنند، دارد و این مسأله میتواند با تبلیغات گستردهای که از طریق رسانههای عمومی صورت میگیرد، فرهنگسازی گردد و ناهنجاری تخریب منابع طبیعی از طریق تبلیغات اختیارات سمن ها از یکسو و تسهیل در ایجاد چنین سمن هایی از سوی دیگر خنثی گردد. در تعریف سازمانهای مردم نهاد باید گفت: سازمانهای مردم نهاد گروههایی از مردم هستند که به صورت تشکلهای غیرانتفاعی و غیرسیاسی و به طور داوطلبانه و سازمان یافته در جهت تحقق اهداف و آرمانهای مشترک خود (مثلاً حمایت و حفاظت از محیط زیست) فعالیت مینمایند از حیث کارکردی، ماهیت اقدامات سازمانهای غیردولتی بیشتر واجد پیشگیری غیرکیفری است؛ زیرا وسایل و شیوه های مورد استفاده این سازمانها، جنبه پلیسی و سرکوبگرانه ندارند. شیوه های مذکور به طور معمول غیرقهرآمیز است؛ از این حیث نمیتوان آنها را با سازوکارهای قهرآمیز و واکنشی نهادهای دولتی مقایسه کرد. برای مثال سازمانهای مذکور با درج مقالات گوناگون علمی در خصوص معضلات محیط زیست در نشریات خود و یا انتشار آمار و ارقام در گزارشات خود در خدمت پیشگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست میباشند. سازمانهای مردم نهاد زیست محیطی تلاش میکنند با اطلاع رسانی، آموزش و بسیج افکار عمومی و با اعلام خطر نسبت به وضعیت محیط زیست، اقدامات پیشگیرانه مؤثر و مفیدی انجام دهند (۱۹).

نتیجه گیری

با توجه به بررسی های صورت گرفته سیاست کیفری ماهوی ایران در زمینه جرم انگاری و کیفرگذاری دارای خلا‌های زیادی است در خصوص جرایم پیش بینی شده عدم انسجام قوانین، قوانین کلی، عام و بعضاً مهم، خلا ضمانت اجراهای اجتماعی، عدم بازدارندگی ضمانت اجراها در قبال اشخاص حقیقی و حقوقی، جرم انگاری های مقید به حصول نتیجه و ارتکاب جرایم با فعل مثبت به چشم میخورد. در خصوص کیفر های متداول پیش بینی شده اکثر جرایم دارای مجازات های حبس یا جزای نقدی می باشند که عملاً مجازات های نقدی ثابت بوده و کارایی لازم در

حقوقی ایران محل تأمل است. پیش بینی نهادهای تخصصی اداری که مبادرت به اعمال ضمانت اجراهای اداری کنند، از این مزیت برخوردار است که علاوه بر فوریت در رسیدگی، سبب می شود که ضمانت اجراهای جایگزین با تخصص و انعطاف پذیری بیشتر اعمال شود (۱۶). گفتنی است، «لایحه قضازدایی و حذف برخی از عناوین مجرمانه از قوانین» نیز با لحاظ این موضوع، صلاحیت رسیدگی به تخلفات زیست محیطی را برعهده «هیئت های بدوی و تجدیدنظر سازمان حفاظت از محیط زیست» قرار داده است که با حضور یک مقام قضایی تشکیل می شوند. (۱۰)

۲-۴ آموزش و بالا بردن سطح آگاهی های عمومی

مقوله آموزش در حقوق محیط زیست نقش اساسی در حفظ محیط زیست و جلوگیری از آلودگی تخریب و یا سایر خسارات محیط زیستی دارد و نظر به اهمیت مقوله است که منشور بلگراد ۱۹۷۵ و کنفرانس استکهلم ۱۹۷۲ بر موضوع آموزش تأکید دارد. مقوله آموزش هم در حقوق داخلی و هم در حقوق بین الملل انعکاس ویژه ای یافته است. طبق ماده ۹ کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریا بی بوسیله ریزش مواد زاید، اعضا کنوانسیون می بایست اقدامات لازم مربوط به حمایت از اعضای نیازمند در زمینه آموزش پرسنل علمی و فنی ترغیب کند. (۱۷)

در حقوق داخلی ایران نیز ماده ۳۳ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا بر وظیفه صدا و سیما در تنویر افکار عمومی آموزش قوانین و مقررات و مسائل حفاظت تأکید دارد. طبق ماده ۲۱ این قانون نیز درآمد حاصل از جریمه های جرائم مندرج در این قانون صرف آموزش، فرهنگ سازی، اطلاع رسانی و رفع آلودگی ناشی از پسماندها و حفاظت از محیط زیست دانسته است

در حوزه جرایم محیط زیستی می توان از ابزار رسانه های گروهی در جهت آموزش و آگاه ساختن مردم نسبت به اهمیت محیط زیست برای جانوران، گیاهان، انسان ها بهره برد. جرایم محیط زیستی را تشریح و راهکارهای پیشگیری از آن را آموزش و همچنین در جهت مجازات مرتکبین جرایم محیط زیستی و بازدارندگی آنان از ارتکاب مجدد اسامی اشخاص حقیقی یا حقوقی که منجر به آلودگی محیط زیست می شوند را منتشر نمود تا ورد شمامت جامعه قرار گیرند شاید درس عبرتی برای دیگران شود.

همچنین مراکز تولیدی و صنعتی در بسیاری از کشورهای جهان، به ویژه کشورهای توسعه یافته، قدم های مؤثری را در راستای بهسازی محیط زیست و کاهش آلودگی برداشته اند. اگر این اقدامات گسترش یابد، با توجه به این که شرایط زیست محیطی دارای ویژگی بین المللی است و فراتر از محدوده جغرافیایی یک کشور است، پاسخ مفید و مؤثری می تواند برای جرایم زیست محیطی باشد. متولیان امر می بایست قبل از اعطای مجوز های قانونی دوره های آموزشی در حوزه پیشگیری از جرایم محیط زیستی مختص صنایع خاص برگزار و مدیران و موسسان کارخانه ها ملزم به رعایت موارد زیست محیطی باشند و در صورت عدم رعایت بتوان با مجازات های کارآمد مثل تعطیلی موقت یا لغو پروانه ها، لغو اعطای امتیازات و تخفیفات دولتی و.. مرتکبین را

۵- آموزش و فرهنگ سازی مستمر و گسترده حقوق محیط زیست در ایران و قرار گرفتن آن در سرفصل های اصلی نظام آموزشی، حقوقی، پژوهشی و رسانه ای کشور.

References

1. Khosroshahi, Ghodratollah, Asghar Ahmadi and Ali Ahmadi (2014) "From criminal policy to criminal policy in the prevention of environmental crimes", the second national conference on environment, energy and bio-defense, Tehran, Mehr Arvand Institute of Higher Education, Lovers Extension Group Environment in cooperation with the country's bio-defense base.
2. Jafari, Seyed Mehdi Vamir Dibaei (1397), "Criminal protection of the environment and review of criminal law and dealing with relevant companies", Fifth National Conference on Law and Judicial Studies, Tehran, International Campus for the Development of the Millennium Idea.
3. Ahmadi, Asghar. Ghodrat A ... Khosroshahi and Baqer Shamloo (2016), "Criminal protection of the urban environment in Iranian criminal law". Urban Economics Quarterly, Year 1, Number 2.
4. Hajivand, Amin, Alireza Mirkamali, Farshid Safari and Omid Sarvi Sarimdani (1397) "Government Criminal Responsibility for Environmental Crimes in Iran: Necessity and Challenges". Journal of Environmental Sciences, No. 2.
5. Ebrahimi Tabar, Abdolhamid (1397), "Weaknesses of the Clean Air Law", published on the Ayaronline website.
6. Shamloo, Baqir. Asghar Ahmadi and the Power of ... Khosroshahi (2017) "Green Victimology: With Emphasis on Iran's Criminal Policy", Criminal Law Research. Year 6, No. 20.
7. Badisar, Sayyid Nasser al-Din Seyyed Mohammad Sadegh Ahmadi and Massoud Rai (2017), "Legal System of Water Resources Pollution in Iran", Iran Water

جهت بازدارندگی را نداشته و در خصوص کیفر حبس هم با توجه به جمعیت بالای زندانیان و تحمیل هزینه های زیاد به دولت، رویه دادگاهها و قضات محترم محاکم قضایی با توجه به اختیارات قانونی تبدیل حبس به جزای نقدی بوده است. همچنین عدم جرم انگاری در خصوص اشخاص حقوقی و دولتی، عدم جرم انگاری صریح و خاص در خصوص تخریب محیط زیست و جنگلها و منابع طبیعی، عدم جرم انگاری در خصوص نظارت بر ساخت و سازها در حریم رودخانه، عدم جرم انگاری رعایت مقررات نظارتی زیست محیطی در کارخانه ها، کارگاه ها از جمله خلاهای موجود در این حوزه می باشد که لازم است قانونگذار محترم نسبت به این رفتارها جرم انگاری هایی نماید.

با توجه به ناکارآمدی مجازات های موجود می توان از راهکارهای کیفری مانند کیفرهای تلفیقی موثر، اعمال مجازات های جایگزین حبس و مجازات های تکمیلی (اجبار آلودگان به اعاده وضع به حال سابق، پاکسازی محیط آلوده شده، انتشار حکم صادر شده برای آگاهی عمومی، محرومیت از تبلیغ، تکلیف به درج محکومیت بر روی کالاها تولید شده، تکلیف به عذرخواهی عمومی و انتشار بودجه های زیست محیطی) و راهکارهای غیر کیفری مانند تشکیل نهاد های اداری در رسیدگی به جرایم محیط زیستی، بهره گیری مکفی از ظرفیت تشکل های مردم نهاد و آموزش و بالا بردن سطح آگاهی های عمومی نسبت به محیط زیست استفاده نمود.

با توجه به خلأ های موجود در حوزه حقوق کیفری راهکارها و پیشنهادهایی ذیل ارائه می گردد.

۱- لزوم شناسایی و آسیب شناسی همه جانبه و به روز وضعیت قوانین و مقررات مربوط به محیط زیست و خلأ های حقوقی و قانونی آن و ضرورت تدوین نظام جامع حقوق محیط زیست

۲- با توجه به رویکرد قانونگذار در جرایم محیط زیستی که بیشتر مبتنی بر انتخاب مجازات های کیفری ناکار آمد جزای نقدی ثابت و حبس بوده پیشنهاد می گردد مجازات هایی از قبیل انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه ها برای آگاهی عمومی، لغو مجوزات، اجبار آلودگان به اعاده وضع به حال سابق و پاکسازی محیط آلوده شده، تکلیف به درج محکومیت بر روی کالاها تولید شده، کاهش یا لغو معافیت های قانونی و تخفیفات، تکلیف به عذرخواهی عمومی و انتشار بودجه های زیست محیطی، محرومیت از تبلیغ، پرداخت ضرر و زیان، جریمه های اداری و یا مدنی، جبران خسارت از راه دادن معادل برای اشخاص حقوقی و همچنین اعمال مجازات های اجتماعی و جزای نقدی نسبی برای اشخاص حقیقی مورد استفاده قرار گیرد.

۳- توجه ویژه محاکم قضایی و شبه قضایی به صدور احکام و مجازات های تکمیلی و تمیمی در خصوص مرتکبین جرایم محیط زیست.

۴- ضرورت حمایت از حق مشارکت و دخالت سازمان های مردم نهاد در جهت اعمال ماده ۶۶ اصلاحی مورخ ۱۳۹۴/۳/۲۴ قانون آیین دادرسی کیفری (حق اعلام سازمان های مردم نهاد نسبت به جرائم محیط زیستی و شرکت در فرایند دادرسی کیفری).

Enforcement, Environmental Protection Agency, Ireland ,. (2009).

16. Bethell, Emma "Environmental Regulation: Effective or Deeffective?", Plymouth Law Review, No. 1. (2009).

17. Qasemzadeh, Seyed Ruhollah 2007 "Study of the dimensions of environmental law with emphasis on aspects of environmental pollution prevention", Allameh Quarterly, No. 15.

18. Biabani, Gholam Hossein (2013), "The Role of the Media in Crime Prevention", Scientific Journal of Mass Media, Volume 24, Number 3.

19. Ansari, Mina (1397), "The role of national and international non-governmental organizations in the prevention of environmental crimes", Quarterly Journal of Crime Prevention Studies, Volume 12, Number 46.

Resources Research, Volume 13, Number 1.

8. Mir Kamali, Alireza, Amin Hajivand (1396) "Analysis of Environmental Crime Prevention in the UN Guidelines and the Ethical Principle of Harm Prevention", Journal of Bioethics, Volume 7, Number 26.

9. Koushki, Gholam Hassan, 2009 "Challenges of the Iranian Penal System in the Field of Environmental Crimes", Journal of Legal Information, Year 6, Nos. 17 and 18

10. Pourbafarani, Hassan. Marzieh Hemmati (2016), "Critique of Iran's criminal policy towards environmental crimes", Quarterly Journal of Parliament and Strategy. Year 23, No. 87.

11. Abdollahi, Mohsen 2007 "Criminal protection of the environment: a reflection on the requirements of environmental criminal law". Environmental Sciences, Year 5, Number 1.

12. O'Hear, Michael M. "Sentencing the Green-Collar Offender: Punishment, Culpability and Environmental Crime", Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 95, Issue 1, Article (2004).

13. Heidarzadeh, Elham and Sajjad Mozaffarizadeh (2013) "Prevention of environmental crimes" Quarterly Journal of Bioethics, Volume 3, Number 7.

14. Castillo, Teresa Fajardo de, Juan Fuentes Osorio, Inmaculada Ramos Tapia and Jesus Verdu Baeza Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report, European Union Action to Fight Environmental Crime, Work package 2 on "Instruments, Actors and Institutions" (2015).

15. Fanagan, Alison and Orla Joyce A Study on the use of Administrative Sanctions for Environmental Offences in other Comparable Countries and Assessment of their Possible use in Ireland, Office of Environmental